

Buxoro viloyatidagi sutemizuvchilar tasnifi va ekologiyasi

Muhayo Bafoevna Tog'ayeva
m.b.tagaeva@gmail.com
Soxib Raxmatov
Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: Sut emizuvchilar - umurtqali hayvonlarning yuqori sinifidir. Trias davri oxirida yirtqich sudralib yuruvchilar-sinodontlardan kelib chiqqan. Sinodontlar bir guruxidan ko'p bo'rtqlilar, ikkinchisidan kloakalilar paydo bo'lgan. Ko'p bo'rtqlilardan Yura davrida pantoteriyalar, ulardan esa hozirgi xaltalilar va yo'ldoshlilar vujudga kelganligi taxmin qilingan. Ushbu maqolamizda sutemizuvchilarning tasnifi va ekologiyasi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Sut emizuvchilar, kloakalilar, yirtqich sudralib yuruvchilar.

Classification and ecology of mammals in Bukhara region

Muhayo Bafoevna Togayeva
m.b.tagaeva@gmail.com
Soxib Raxmatov
Bukhara State University

Abstract: Mammals are a higher class of vertebrates. At the end of the Triassic, the wild originated from reptile-synodonts. From one group of synodonts came many bumps, and from another came cloacales. It is believed that many of the grains formed during the Jurassic period, pantoterii, and from them modern sacks and companions. This article discusses the classification and ecology of mammals.

Keywords: Mammals, cloacales, wild reptiles.

Sut emizuvchilar - umurtqali hayvonlarning yuqori sinifidir. Trias davri oxirida yirtqich sudralib yuruvchilar-sinodontlardan kelib chiqqan. Sinodontlar bir guruxidan ko'p bo'rtqlilar, ikkinchisidan kloakalilar paydo bo'lgan. Ko'p bo'rtqlilardan Yura davrida pantoteriyalar, ulardan esa hozirgi xaltalilar va yo'ldoshlilar vujudga kelganligi taxmin qilingan. Sut emizuvchilarning tashqi ko'rinishi va o'lchami har xil. Ularning bi u xilda yuqori darajada turishi shunday ko'rinadiki, barcha organ sistemalari hammadan ko'p differensiasiyalangan, bunday toshqari, bosh miyasi juda katta. Bosh miyada oliy nerv faoliyatining markazi, ya'ni kul rang miya moddasidan tashkil topgan yarim sharlar postlog'i ayniqsa yaxshi rivojlangan, shu munosabat bilan

sutemizuvchilarning xulq-atvor reaksiyalari g'oyat darajada mukammaldir. Juda murakkab tuzilgan eshituv va hidlov organlari ana shunda imkon tug'diradi. Sutemizuvchilarning eshituv organi uchta asosiy bo'limdan tashkil topgan, chunki endi ichki quloq bilan uchta eshituv suyakchasi bo'lgan o'rta quloqdan tashqari, nog'ora suyak bilan o'ralgan tashqi quloq yoki tashqi eshituv yo'li ham bo'ladi. Hidlov organi juda katta, unda bir qancha hidlov chig'anoqlari bor, bu organ eshituv organi bilan bir qator sutemizuvchi hayvonlarning ovqat topishida, dushmanidan saqlanishida, erkak va urg'ochilarni tanishida, yo'l ko'rsatuvchi organ vazifasini bajaradi.

Sutemizuvchilarning progressiv ravishda tez tarqqiy qilganligini ta'riflovchi ikkinchi holat, tishlarning kurak tish, oziq tish va qoziq tishlarga bo'linishi va pastki jag'ning bevosita miya qutisiga birikishidir, shunga ko'ra sut emizuvchilarda ovqat hazm qilish endi, ikkilamchi tanglay bilan burun-halqum bo'shlig'idan ajralib turadigan og'iz boshlig'ida boshlanadi. Uchinchi holat - issiqqonlilik xususiyatini kasb etish, ya'ni gavda temperaturasining doim yuqoriturishidir, bu xususiyat sutemizuvchilarda qonning aralash bo'lmasligi, gaz almashinuvining zorligi va termoregulyatsiya moslamalari borligi tufayli yuzaga kelgan. Darrandalarning yuragi to'rt kamerali bo'lib, aortaning birgina yoki saqlanib qolgani uchun qoni aralash bo'lmaydi. O'pka alveolyar strukturani kasb etganligi hamda diafroga, ya'ni gavda bo'shlig'ini ko'krak va qorin bo'shliqlariga ro'yrost ajratib turadigan hamda nafas va nafas chiqarish aktlarida ishtirok etadigan go'shtda to'siq paydo bo'lganligi tufayli, gaz almashinish prosessi kuchaygan.

Termoregulyatsiya sutemizuvchilarga juda xarakterli va ular o'zigagina xos bo'lgan qoplag'ich payda bo'lganligi va teri kezlarning taraqqiy etga Sut emizuvchilarning hazm qilish, nafas olish va qon aylanish sistemalari yaxshi takomil etganligi tufayli, ularda butun moddalar almashinuvi va hayot faoliyatining barcha tomonlari kuchaygan bo'ladi, bu narsa gavda temperaturaning doim bir xilda turishi bilan birga qo'shib sut emizuvchilarni, qushlar singari muhitning iqlim sharoitlarida suvda va quruqda yashovchilar hamda sudralib yuruvchilarga qaraganda kamroq bog'liq qilib qo'yadi nligi tufayli yuzaga chiqadi. Sut emizuvchilarning progressiv suratda tez taraqqiy etishiga sabab bo'lgan to'rtinchi holat - tirik bola tug'ish, embrionning ona qornida maxsus organ-yo'ldosh orqali, bola tug'ulganidan keyin esa maxsus sut bezlari chiqaradigan sut bilan ovqatlanishidir. Sut emizuvchilarning tashqi ko'rinishi va o'lchami har xil. Mana shu barcha xususiyatlar hayvon bolalaridan ko'p foizining yashab ketishiga imkon tug'diradi. Sutemizuvchilar skeleti faqat tish suyagidan iborat bo'lgan pastki jag'ning sodda tuzulganligi, yensa bo'rtmalarining ikkita bo'lishi, sinapsida tipidagi yanoq yoki borligi, bo'yin umurtqalari sonining doim bir xil bo'lishi, umurtqa pog'onasining boshqa bo'limlaridagi umurtqalar sonining ham o'zgarishi, boldirtovon hamda bilak-bilakuzuk bo'g'imlari borligi bilan ta'riflanadi. Yuqori turdagi tirik sudralib yuruvchilardan kelib chiqqan qushlarga qarama-qarshi

o'laroq, darrandalar suvda va quruqlikda yashovchilarda ham uchraydigan bir qanchp preparativ belgilarni saqlab qolgan sudralib yuruvchilardan paydo bo'lgan. O'sha belgilarning ba'zilar sut emizuvchilarga ham o'tgani: boldir-tovon va bilak-bilakuzuk bo'g'imlarining o'rnashishi, juft ensa bortmasining bo'lishi, teri bezlarining ko'pligi shu jumladandir.

Nihoyat, suvda va quruqda yashovchilarda umumiy orterial stvolning ikkiga ajratilishi sut emizuvchilarning ajdodlari sudralib yuruvchilarning asosiy shoxidagiga qaraganda bosh yo'l bilan brogan. Sutevizuvchilar bilan qushlar o'rtasida ko'riladigan hamda qonning aralashmasidan aylanishi va gavda temperaturasining doimiy bo'lishi bilan foydalangan o'xshashlik shu ikkala sinfdan mkstaqil ravishda paydo bo'lgan. Bunga, loqal, sut emizuvchilarda qushlardagi qarshi o'laroq, chap aorta yoyi saqlanib qolganligi dalil bo'ladi. Sutevizuvchilar yuqori tuzilganligi va psixikasi mukammal bo'lganiga ko'ra, kaynazoy erasining boshiga kelib, o'sha zamongalargacha hukum surib kelgan sudralib yuruvchilarni yer yuzidan siqib chiqargan va asosiy yashash muhitlarining hammasini egallab olgan: sut emizuvchilar ichida quruvda va daraxtda yashaydigan shakllaridan tashqari, havoda uchib yuradigan, yer tagida yashaydigan va ikkilamchi tartibda suvgao'tgan shakllari ham bor.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tog'Ayeva M. B. Turli tuproqdagi fermentlarning faolligi //Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 1. – С. 83-90.
2. Тоғаева М. Б. Бухоро вилоятининг ўртача шўрланган тупроқларининг унумдорлигини оширишнинг усуллари //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 91-97.
3. Тоғаева М. Б., Каримова Л. Ф. Междисциплинарная интеграция на уроках биологии //Academy. – 2020. – №. 7 (58). – С. 50-51.
4. Каримова Л. Ф., Тоғаева М. Б. РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ЛЕКЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ //Вестник науки и образования. – 2021. – №. 8-3 (111). – С. 68-70.
5. Bafoevna T. M., Abduvoksidovna A. N. Enzymes and their Significance //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 355-356.
6. Tagayeva M. РОЛЬ ФЕРМЕНТОВ В БИОТЕХНОЛОГИИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
7. Tagayeva M. ОСНОВНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПОВЫШЕНИЯ ПРОДУКТИВНОСТИ ПОЧВ СРЕДНЕЙ СОЛЕНОЙ ГРАЗИНЫ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.

8. Tagayeva M. РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ЛЕКЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
9. Tagayeva M. БИОЛОГИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ ОРОШАЕМЫХ ЛУГОВО-АЛЛЮВИАЛЬНЫХ ПОЧВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТЕПЕНИ ЗАСОЛЕННОСТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
10. Tagayeva M. Пропаганда использования и посадки лекарственных растений среди населения //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
11. Tagayeva M. МЕЖПРЕДМЕТНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
12. Tog' Ayeva M. B. Turli tuproqdagi fermentlarning faolliyatini //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 83-90.
13. Tog' Ayeva M. B. Turli tuproqdagi fermentlarning faolliyatini //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 83-90.
14. Tog' Ayeva M. B. Turli tuproqdagi fermentlarning faolliyatini //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 83-90.
15. Тоғаева М. Б. Бухоро вилоятининг ўртача шўрланган тупроқларининг унумдорлигини оширишнинг усуллари //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 91-97.
16. Тоғаева М. Б., Каримова Л. Ф. Межпредметная интеграция на уроках биологии //Academy. – 2020. – №. 7 (58). – С. 50-51.
17. Каримова Л. Ф., Тагаева М. Б. РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ЛЕКЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ //Вестник науки и образования. – 2021. – №. 8-3 (111). – С. 68-70.
18. Bafoevna T. M., Abduvoksidovna A. N. Enzymes and their Significance //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 355-356.
19. Tagayeva M. РОЛЬ ФЕРМЕНТОВ В БИОТЕХНОЛОГИИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
20. Tagayeva M. ОСНОВНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПОВЫШЕНИЯ ПРОДУКТИВНОСТИ ПОЧВ СРЕДНЕЙ СОЛЕНОЙ ГРАЗИНЫ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.
21. Tagayeva M. РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ЛЕКЦИЙ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.

22. Tagayeva M. БИОЛОГИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ ОРОШАЕМЫХ ЛУГОВО-АЛЛЮВИАЛЬНЫХ ПОЧВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТЕПЕНИ ЗАСОЛЕННОСТИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.

23. Tagayeva M. Пропаганда использования и посадки лекарственных растений среди населения //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.

24. Tagayeva M. МЕЖПРЕДМЕТНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2020. – Т. 1. – №. 1.

25. Tog' Ayeva M. B. Turli tuproqdagi fermentlarning faolliiyati //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 83-90.

26. Tog' Ayeva M. B. Turli tuproqdagi fermentlarning faolliiyati //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 83-90.